

VECHI MUZEE ARHEOLOGICE DE SIT. I. STUDIU DE CAZ¹: HISTRIA

IRINA ACHIM

Problematica apariției primelor **muzee arheologice de sit** din **România** a fost prea puțin abordată de cercetarea academică românească de-a lungul ultimelor decenii. Articolul de față își propune, pe baza documentelor provenind din diverse arhive, instituționale sau private, să reconstituie **istoria** creării primului muzeu arheologic al cetății **Histria**, înainte de izbucnirea **Primului Război Mondial** și după ieșirea României din acest conflict militar.

Secolul al XIX-lea este cel responsabil pentru fundamentarea conceptului de **monument istoric**, investit *a priori* cu valoare patrimonială intrinsecă. Această idee romantică a avut drept reflex firesc crearea cadrului legislativ și a organismelor specializate în conservarea monumentelor istorice. Demersul de valorizare a trecutului istoric a fost unul general european, fiind rezultatul unei importante mișcări culturale și intelectuale menite să promoveze **memoria**, națională, ca formă de profilaxie a **uitării** trecutului istoric. Această idee a fost foarte plastic exprimată de Alain Schnapp într-o contribuție recentă:

«Toute société qui ne détruirait pas est condamnée à mourir. Toute société qui détruit trop ne peut plus se souvenir²».

În Principatele Române, devenite Regatul României în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, nevoia găsirii unui echilibru acceptabil între uitare și memoria culturală, identitară – necesar a fi păstrată – face ca **arheologia** să se transforme dintr-un domeniu al amatorilor și colecționarilor cu dare de mână într-o

¹ Această contribuție a fost prezentată cu același titlu la lucrările sesiunii internaționale *Pontica 2009* a MINAC, sesiune cu tema *130 Years from the First Mention of the Constanța Museum of National History and Archaeology*, 6–9 octombrie 2009. Le mulțumesc colegilor mei care au făcut posibilă publicarea acestei contribuții: dr. I.C. Opreș și dr. M.V. Angelescu care mi-au pus la dispoziție sau mi-au făcut cunoscute o serie de documente de arhivă ce au constituit materia fundamentală a acestui articol; dr. Roxana Dobrescu, responsabilul arhivei Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române (București), care mi-a facilitat consultarea unui important fond de documente din Arhiva istorică a institutului; dr. R. Cîrjan, care a realizat o parte din ilustrația grafică a articolului.

² A. Schnapp, *Précurseurs et antiquaires et la question de l'archéologie préventive*, în J.-P. Demoule și Ch. Landes (éds.), *La fabrique de l'archéologie en France*, Paris, 2009, p. 19–32, în special p. 20: „Orice societate care nu distruge este condamnată să dispară. Orice societate care distruge prea mult nu-și mai poate aminti nimic”.

știință ce se dorea normată de un cadru legislativ adecvat și modern³. Arheologia – văzută ca o istorie a antichității⁴, altfel spus ca o știință menită să spună povestea vremurilor apuse – se supune, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, unei duble contradicții: pe de o parte, tendințele centralizatoare exercitate de autoritățile statului în scopul protejării și promovării patrimoniului național și, pe de altă parte, inițiativa privată, pe care statul avea obligația să o respecte.

Din această perspectivă, Muzeul Național de Antichități din București – înființat de domnitorul Al.I. Cuza, în noiembrie 1864⁵, cu trei ani înainte de crearea Muzeului Național de Antichități din Franța⁶ – ilustrează plenar evoluția formală prezentată anterior. Din depozitar inițial al unor importante colecții, provenind în principal din donații private, Muzeul Național de Antichități din București devine – spre sfârșitul secolului al XIX-lea – instituția fundamentală în promovarea patrimoniului arheologic național. Două legi organice promulgate prin decret regal la data de 17 noiembrie 1892 au reglementat **descoperirea monumentelor și obiectelor antice**⁷, precum și **conservarea și restaurarea monumentelor publice**⁸. Dar – și mai important – în baza capitolului IV (articolele 11–19) al Regulamentului de aplicare a Legii privind conservarea și restaurarea monumentelor publice⁹ devenea efectivă existența **Comisiunii Monumentelor Publice**, organism cu rol consultativ. Cea dintâi și mai importantă misiune a acestei Comisiuni era **întocmirea inventarului general al monumentelor**, evidență ce constituia baza oricărei acțiuni viitoare privitoare la monumentele istorice¹⁰. Condițiile istorice și economice au făcut ca abia în anul 1908, cu ocazia lansării *Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice*¹¹, publicație trimestrială, comisia sus-numită să poată înainta ministrului cultelor și instrucțiunii publice primul raport privind activitatea sa din anul 1907¹².

³ O discuție teoretică cu privire la această problematică, în cadrul larg european și extra-european vezi la A. Schnapp, *Between antiquarians and archaeologists – continuities and ruptures*, *Antiquity* 291, 2002, 76, p. 134–140.

⁴ A. Momigliano, *Ancient history and the antiquarian*, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 13, 1950, p. 285–315.

⁵ I. Opreș, *Istoria muzeelor din România*, București, 1994, p. 43–44 (lucrare citată mai departe I. Opreș, *Istoria...*).

⁶ L. Olivier, *Du Musée des Antiquités Nationales au Musée d'Archéologie Nationale*, în J.-P. Demoule și Ch. Landes (éds.), *op. cit.*, p. 79–100; www.musee-antiquitesnationales.fr. Muzeul a fost instalat la Saint-Germain-en-Laye (Yvelines), iar inaugurarea a avut loc pe 12 mai 1867 în prezența împăratului Napoleon al III-lea.

⁷ Monitorul Oficial 187, 24 noiembrie 1892, p. 5490–5491.

⁸ Monitorul Oficial 187, 24 noiembrie 1892, p. 5491.

⁹ Monitorul Oficial 239, 28 ianuarie 1893, p. 6852.

¹⁰ Cu câteva decenii mai devreme (1855) fusese creată Societatea pentru Conservarea Monumentelor Istorice din Alsacia (C. Roth-Modanese, *Les ruines des châteaux-forts d'Alsace. Représentation, conservation et restauration (1800–1914)*, *Cahiers alsaciens d'archéologie, d'art et d'histoire* 51, 2008, p. 73–86, în special p. 79–80), în timp ce primele liste de inventar de monumente istorice alsaciene fuseseră întocmite cu mult înainte de anul 1850 (*Eadem*, p. 77–79).

¹¹ Vezi BCMI 1, 1908, 1, p. 5–8.

¹² I. Kalinderu, Gr.G. Tocilescu, Gr. Cerkez, N. Gabrielescu, *Raport general cu privire la lucrările Comisiunii Monumentelor istorice în 1907*, BCMI 1, 1908, 1, p. 30–46.

Profesorul Gr. Tocilescu, directorul Muzeului Național de Antichități, și-a asumat dificila misiune de întocmire a unui inventar al monumentelor antice romane din Dobrogea, Muntenia și Oltenia, în realizarea căruia a fost direct implicat – în calitate de topograf – inginerul P. Polonic.

În acest cadru administrativ și legislativ, Muzeul Național de Antichități din București¹³ a fost, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, precum și în primele decenii ale secolului următor, instituția care a autorizat, organizat și condus săpături arheologice destul de novatoare pentru epoca la care ne referim, care s-a implicat activ în repertorierea vestigiilor arheologice de pe cuprinsul țării, care a militat pentru valorificarea patrimoniului arheologic prin publicații cu circulație internațională, care s-a preocupat constant de îmbogățirea colecțiilor proprii prin achiziții de noi piese, dar și prin încurajarea apariției muzeelor locale și chiar a muzeelor de sit. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, vedem de asemenea apărând Muzeul Acropolei ateniene (1874)¹⁴, Muzeul Național al Greciei (1874/1889)¹⁵, dar și muzee locale, de sit, cum au fost cele de la Olympia¹⁶ (1883–1886) sau Sparta¹⁷. În 1893 a fost fondat, prin strădania autorităților culturale bulgare, un muzeu care să gestioneze colecțiile de antichități de pe teritoriul Bulgariei, instalat la Sofia, în clădirea Buiuk-Giami¹⁸.

Astfel, Gr. Tocilescu are meritul de a fi fost promotorul cercetărilor arheologice sistematice în cetatea de la *Tropaeum Traiani*, realizate – după 1891 – și cu concursul câtorva arhitecți sau ingineri germani¹⁹. De numele acestui savant este legată și încheierea unei colecții arheologice de sit la Adamclisi, al cărei custode era, în anul 1905, un anume V. Richter. Faptul că acest Richter era custodele muzeului (de sit) de la *Tropaeum Traiani* este atestat de documente din arhiva personală Gr. Tocilescu păstrată la Biblioteca Academiei Române²⁰. Astfel, acest muzeu este unul dintre cele mai vechi muzee arheologice de sit din România,

¹³ Muzeul Național de Antichități a întruchipat, vreme de câteva decenii, până la înființarea unui muzeu național al României, ideea de gestionar la nivel național al patrimoniului românesc. Această realitate a fost mult combătută de contemporani, care au militat pentru crearea muzeului neamului românesc și au criticat aspru, uneori pe nedrept, activitatea Muzeului Național de Antichități și a conducerii sale. Al. Tzigara-Samurcaș, *Muzeul nostru național* („Viața românească”, *Iunie 1906*) în *Muzeografie românească*, București, 1936, p. 3–20.

¹⁴ K. Fittschen, *Museen in Griechenland im 19. Jahrhundert*, *KölnerJahrb* 40, 2007, p. 34, 36–37, fig. 7.

¹⁵ *Ibidem*, p. 34, 37–40, fig. 9–12.

¹⁶ *Ibidem*, p. 42–43, fig. 13–14.

¹⁷ *Ibidem*, p. 42, nota 62.

¹⁸ Tzigara-Samurcaș, *Muzeul românesc și cel bulgăresc* („Viața românească”, *Decembrie 1906*) în *Muzeografie românească*, București, 1936, p. 21–28, în special p. 22–23.

¹⁹ V. Barbu și C. Schuster, *Grigore G. Tocilescu și „ceștiunea Adamclisi”*. *Pagini din istoria arheologiei românești*, Târgoviște, 2005–2006, p. 125–133.

²⁰ *Biblioteca Academiei Române, Secția manuscrise*, Mss. 5128, Fond Gr. Tocilescu, *Monumentul dela Adamklisi. I. Memoriu, comunicări, note și dări de seamă cu privire la săpături (1891–1909)*, f. 54; *Biblioteca Academiei Române, Secția manuscrise*, Mss. 5129, Fond Gr. Tocilescu, *Monumentul dela Adamklisi. II. Acte, rapoarte de lucrări și scrisori dela arhitecți și custozii, conturi de cheltuieli, note și dări de seamă etc. Cu privire la săpături, pe anii 1890–1907*, f. 189–190; I. Barnea (coord.), *Tropaeum Traiani I. Cetatea*, București, 1979, p. 20–21.

deși construcția sa este plasată în anul 1910, fiind atribuită lui G. Murnu, director al Muzeului Național de Antichități din București²¹ în acea perioadă.

Pe linia deschisă de Gr. Tocilescu se va înscrie câțiva ani mai târziu și demersul lui V. Pârvan de creare a unor muzee arheologice de sit la Ulmetum²² și mai apoi la Histria. În calitatea sa de director al Muzeului Național de Antichități din București, savantul a depus eforturi importante pentru crearea unor colecții la Mangalia²³ și la Silistra, unde urmau să funcționeze secții locale ale muzeului central de antichități din capitală²⁴.

În anul 1915, după ce membrii echipei de arheologi au avut de înfruntat vicisitudinile unei campanii de circa patru luni, în care au locuit în trei corturi și un bordei, V. Pârvan informa Ministerul cultelor și instrucțiunii publice asupra necesității construirii unei case a responsabilului de șantier la Histria, casă în care să fie adăpostite și diferite obiecte arheologice provenind din săpături²⁵. Cu sprijinul financiar al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, Administrația Casei bisericii²⁶, în cursul anului 1916 și chiar în ajunul ocupării Dobrogei de către trupele bulgaro-germane, V. Pârvan dispune începerea construcției la clădirea muzeului de la Histria. În cursul lunii august 1916, direcțiunea Muzeului Național de Antichități îl delega pe gardianul I. Mihai să se deplaseze la cetatea Histria, comuna Caranasuf din județul Constanța „pentru a lua măsuri spre a pune la adăpost diversele obiecte aflătoare acolo și de a îngriji de paza cetății în tot timpul mobilizării”²⁷. Un alt document, o împuternicire dată gardianului șef al Muzeului Național de Antichități, C. Ionescu,

²¹ G. Murnu, *Comunicări. II. Cronica săpăturilor arheologice dela cetatea Tropaeum Traiani în 1910*, BCMI 3, 1910, p. 141; G. Murnu, *Monumente de piatră din colecția de antichități a Muzeului dela Adamclisi*, BCMI 6, fasc. 23, 1913, 3, p. 97; I. Opreș, *Monumentele istorice din România (1850–1950)*, București, 2001, p. 68–69 (lucrare citată mai departe Opreș, *Monumentele...*).

²² V. Pârvan, *Raport asupra activității Muzeului național de antichități în cursul anului 1915 înaintat domnului ministru al instrucțiunii și cultelor de directorul muzeului*, București, 1916, p. 6 (lucrare citată mai departe Pârvan, *Raport 1915...*).

²³ La data de 6 octombrie 1916, chiar înainte de ocuparea Dobrogei de către trupele germano-bulgare, gardianul muzeului arheologic local de la Mangalia, Sănduță I. Ștefan, refugiat la Huși, îi adresează lui V. Pârvan o scrisoare prin care cerea lămuriri cu privire la leafa sa de gardian ce nu-i mai fusese plătită în ultimele luni, vezi *Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române*, București, D22–1916, Dosar MNA 1916, f. 395, copie MNA nr. 195 din 9 octombrie 1916.

²⁴ În ajunul izbucnirii Primului Război Mondial pe teritoriul Dobrogei existau mai multe muzee arheologice regionale sau de sit. A. Boroneanț, *Vasile Pârvan și patrimoniul arheologic dobrogean în timpul Primului Război Mondial. Documente în arhiva Muzeului Național de Antichități*, SCIVA 58, 2007, 3–4, p. 230.

²⁵ Pârvan, *Raport special nr. 4. Campania a II-a de săpături la Histria în Raport 1915...*, p. 18–29, în special p. 29: „Pustietatea locului cere de altă parte o urgentă construire a unei case a săpăturilor, pentru adăpostirea descoperirilor din ce în ce mai numeroase și pentru locuința conducătorului săpăturilor”.

²⁶ Un credit de 15.000 lei a fost pus la dispoziția direcțiunii Muzeului Național de Antichități pentru lucrările de la Histria, comuna Caranasuf, jud. Constanța la data de 8 iunie 1916, vezi *Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române*, București, D22–1916, Dosar MNA 1916, f. 261, MNA nr. 97 din 10 iunie 1916.

²⁷ *Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române*, București, D22–1916, Dosar MNA 1916, f. 381, Copie MNA nr. 178 din 29 august 1916.

atestă clar faptul că lucrările de construcție ale muzeului începuseră cândva în vara lui 1916. Dorința lui V. Pârvan era deci de a „duce la sfârșit clădirea muzeului dela cetatea Histria, începută înainte de mobilizare²⁸”. Documentul evocat afirmă că aceste lucrări aveau să fie desăvârșite pe cheltuiala direcțiunii Muzeului Național de Antichități, fără a preciza dacă banii proveneau din fonduri publice sau din alte surse.

În cursul ocupației bulgaro-germane din Dobrogea, clădirea neterminată a muzeului de la cetatea Histria a fost în întregime distrusă²⁹, iar o serie de piese arheologice descoperite de V. Pârvan și colaboratorii săi au dispărut, luate de trupele de ocupație.

Cu ocazia vizitei sale din 7 mai 1918 la Histria, arhiepiscopul R. Netzhammer consemna în jurnalul său că „în prezent pe întreaga peninsulă nu se află nici o casă și nici o colibă”³⁰. Într-un paragraf următor, arhiepiscopul catolic de București mărturisește că s-a plimbat timp de două ore prin cetate în căutarea inscripției din anul 138 d.Chr. care redă lista cuprinzând 157 de senatori de la Histria. Arhiepiscopul se întreba retoric: „Pietrele nu mai erau de găsit. Oare fuseseră cumva luate de bulgari?”³¹

În perioada noiembrie 1916 – 1 septembrie 1918, direcțiunea Muzeului Național de Antichități a fost deținută de prof. I. Bogdan, ca director delegat³². În toată această perioadă, directorul în exercițiu, V. Pârvan, se refugiasse în Moldova³³. Cercetările arheologice de la Histria au fost reluate după terminarea războiului, sub auspiciile unei noi legi pentru conservarea monumentelor istorice, promovată de V. Pârvan în 1919³⁴. Una dintre cele mai importante realizări ale acestei noi legi a fost tocmai atribuirea unui regim special terenurilor cu vestigii istorice, reglementare care a permis crearea primelor **rezervații arheologice**, dintre care una a fost Histria.

V. Pârvan nu a abandonat ideea construirii unui muzeu arheologic de sit la Histria³⁵. În anii imediat următori Primului Război Mondial, savantul a reluat demersurile pe lângă Comisiunea Monumentelor Istorice și, cu sprijinul financiar al Ministerului Instrucțiunii și Cultelor, Administrația Casei Bisericii, a fost întocmit un prim proiect al acestei construcții. Proiectul primului muzeu arheologic de la Histria a fost realizat de arhitectul Gh. Simotta³⁶ după indicațiile lui

²⁸ *Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române*, București, D22–1916, Dosar MNA 1916, f. 383, Copie MNA nr. 181 din 31 august 1916.

²⁹ Boroneanț, *op. cit.*, p. 231 și anexele 1.2 și 1.6 (p. 246–248).

³⁰ R. Netzhammer, *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, 1, București, 2005, p. 783 (lucrare citată mai departe Netzhammer, *Episcop...*).

³¹ Netzhammer, *Episcop...*, 1, p. 783.

³² *Vezi Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române*, București, D 25–1920/1921, Dosar 1920, f. 12, Copie nr. 14 din 11 februarie 1920.

³³ Boroneanț, *op. cit.*, p. 230, nota 4.

³⁴ Opriș, *Monumentele...*, p. 73.

³⁵ I. Andrieșescu, *Vasile Pârvan, membru al Comisiunii Monumentelor Istorice † 26 iunie 1927*, BCMI 22, fasc. 62, 1929, 4, p. 146, într-o contribuție publicată după moartea savantului, ne informează că: „Visul lui Pârvan era un muzeu la Histria, cu o încăpătoare sală de expunere și adăpost pentru sine și colaboratorii săi, cu o bibliotecă și sală de lectură. Ani după ani s-ar fi desgropat astfel treptat și s-ar fi expus tot ce ascunde în pământ vechea colonie a Miletului, care a dat atâtea inscripții și materiale de însemnătate istorică generală”.

³⁶ *Arhiva Institutului Național al Patrimoniului*, Dosar 2080, Fond Comisia Monumentelor Istorice, Cetatea Histria 1919–1921, f. 19–21 (toate cu mențiunea DMI–Arhiva Monumente Istorice).

V. Pârvan, iar documentația a fost înaintată spre aprobare Comisiunii Monumentelor Istorice prin referat datat de autor la data de 2 martie 1920³⁷. Devisul estimativ al lucrării a fost calculat de arhitect pe baza ofertei de prețuri înaintate de constructorul Fabio Gentilini din Constanța și apreciat la valoarea de 215.983.60 lei³⁸. În ședința din 11 martie 1920³⁹, Comisiunea Monumentelor Istorice aproba, sub semnătura lui Virgil Drăghiceanu, construcția casei gardianului și a personalului de serviciu, în limitele sumei de 80.000 lei, disponibilă în exercițiul financiar al anului 1919–1920. Același document atestă că fusese reținută oferta antreprenorului ing. D. Teodoru, care urma să ridice construcțiile dorite de V. Pârvan la șantierul Histria⁴⁰. Se prevedea, de asemenea, ca în exercițiul financiar 1920–1921 să se continue lucrările de construcție de la Histria, astfel încât cercetările de teren pe cel mai important șantier arheologic din România să poată fi reluate grabnic în cele mai bune condiții.

Schițele realizate de arhitectul Gh. Simotta⁴¹ (6 ianuarie 1891 – 31 martie 1979), sub îndrumarea lui V. Pârvan, înfățișează un muzeu modern, care trebuia să adăpostească pe lângă colecțiile ce nu puteau fi transportate la București în depozitele Muzeului Național de Antichități, un depozit al descoperirilor rare, biroul șefului de lucrări, laboratorul arheologic general, biblioteca, biroul și camera de dormit rezervate directorului, cămară și scară de acces în subsol (fig. 1/1–3). Jumătatea anterioară a clădirii proiectate de Gh. Simotta era prevăzută cu subsol. Această parte urma să adăpostească spațiile administrative și de lucru enumerate mai sus. Partea din spate a muzeului urma să fie amenajată ca spațiu de depozit, sub forma unui local cu trei nave, separate de pilaștri de zidărie de secțiune pătrată. Clădirea măsoara 32 m lungime, 10 m lățime și 8,60 m înălțime totală. Fundațiile aveau o adâncime de 1,40 m, nivelul inferior al clădirii urma să fie înalt de circa

³⁷ *Arhiva Institutului Național al Patrimoniului*, Dosar 2080, Fond Comisia Monumentelor Istorice, Cetatea Histria 1919–1921, f. 7 (cu mențiunea DMI–Arhiva Monumente Istorice). La data de 10 martie 1920, referatul lui Gh. Simotta a fost contrasemnat de arhitectul N. Ghika cu rezoluția de a fi supus aprobării Comisiunii Monumentelor Istorice.

³⁸ *Arhiva Institutului Național al Patrimoniului*, Dosar 2080, Fond Comisia Monumentelor Istorice, Cetatea Histria 1919–1921, f. 11, 17–18 (cu mențiunea DMI–Arhiva Monumente Istorice).

³⁹ *Arhiva Institutului Național al Patrimoniului*, Dosar 2080, Fond Comisia Monumentelor Istorice, Cetatea Histria 1919–1921, filă nenumărată.

⁴⁰ Un memoriu adresat de V. Pârvan prefectului de Constanța, în cursul lunii aprilie 1920, confirmă informațiile oferite de documentul din Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, evocat anterior, vezi *Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române*, București, D 25–1920/1921, Dosar 1920, f. 138, Copie MNA nr. 76 din 21 aprilie 1920. În textul memoriului se precizează că inginerul D. Teodoru a fost însărcinat cu executarea lucrărilor la Casa Muzeului de la Histria, devastată de bulgari în cursul Primului Război Mondial.

⁴¹ De numele acestui arhitect, reprezentant al curentului neoromânesc în arhitectura interbelică, este legată realizarea altor construcții civile și religioase cum ar fi blocul de pe strada Blănari din București ridicat după 1935 pe locul fostului han al lui Athanasie Dumitriu, schitul Darvari din București (după 1934), Palatul Patriarhiei (1937), Muzeul de artă din Râmnicu Vâlcea, instalat în vila de reședință a familiei Simian (1940, în colaborare cu arhitectul V. Lupu), casa de pe Aleea Alexandru nr. 34 din București. P. Constantin, *Dicționar universal al arhitecților*, București, 1986, p. 297; I. Patrușiu și R. Ianasi (ed.), *Arhitect Gheorghe Simotta*, București, 2003, p. 7, 11–13, 19.

2,60 m, iar nivelul superior de 3,00 m. Sala rezervată depozitului propriu-zis era împărțită în nave de dimensiuni inegale (nava centrală largă de 3,00 m, iar navele laterale de 2,50 m). Fundațiile urmau să fie realizate din piatră brută legată cu mortar de ciment. Clădirea era prevăzută cu un soclu de piatră, cu profil simplu, în retragere. Zidăriile urmau să fie realizate din piatră provenind din cetate. Interiorul urma să fie bine iluminat natural prin nouă ferestre înalte de circa 1,50 m, simetric dispuse de-a lungul fațadelor laterale. Fațada principală era una în stil antichizant, cu fronton împodobit cu acrotere și două ferestre, dispuse câte una de o parte și de alta a ușii monumentale, cu doi batanți. Acoperișul în două ape urma să fie realizat din olane.

Situația financiară dificilă din primii ani ai deceniului trei al secolului al XX-lea a făcut ca proiectul de realizare al primului muzeu arheologic de la Histria să devină secundar în ochii autorităților. Necesitatea construirii unei case a săpăturilor care să ofere spații de locuit adecvate pentru gardianul cetății și pentru personalul științific care activa la săpăturile arheologice a primat. Astfel, în primăvara anului 1920 a început, efectiv, lucrul la *Casa săpăturilor*⁴². Lucrările la Casa săpăturilor au continuat anevoios, cu numeroase conflicte între localnici și antreprenor, cu frecvente acuzații de furt de materiale de construcție, până în cursul anului 1921, așa cum o atestă numeroase documente păstrate în arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”⁴³.

Când va fi început efectiv lucrul la clădirea muzeului nu știm cu exactitate. Textul unei telegrame adresate la data de 13 mai 1920 de gardianul cetății Histria, D. Avram⁴⁴, lui V. Pârvan anunța direcțiunea Muzeului Național de Antichități că, în fundațiile muzeului, a fost identificat un canal antic și cerea instrucțiuni pentru continuarea lucrărilor. La rândul-i, directorul Muzeului Național de Antichități, V. Pârvan, în telegrama sa de răspuns din 24 mai 1920⁴⁵, adresată lui H. Metaxa, aflat la Histria îl informa pe acesta din urmă: „Imposibil de clădit muzeul peste ruinele antice. Rog căutați alt loc fie mai la sud, fie mai la nord. Dl. desenator aduce instrucțiunile”. După primirea acestei telegrame lucrul la construcția muzeului a fost imediat sistat, așa cum o dovedește textul altei telegrame, adresată de H. Metaxa lui V. Pârvan la data de 30 mai 1920⁴⁶. Conservatorul Muzeului Național de Antichități, H. Metaxa, confirma însă faptul că lucrările erau în derulare la construcția Casei săpăturilor. La data de 7 noiembrie 1920, D. Pecurariu⁴⁷ îi înainta

⁴² Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 25–1920/1921, Dosar 1920, f. 5, Copie MNA nr. 7 din 25 ianuarie 1920.

⁴³ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 25–1920/1921, Dosar 1920, *passim*. Acest dosar numără 387 de file și, într-o proporție covârșitoare, documentele înregistrate se referă la construcțiile de la cetatea Histria, Caranasuf, jud. Constanța.

⁴⁴ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 25–1920/1921, Dosar 1920, f. 171, Copie MNA nr. 94 din 14 mai 1920.

⁴⁵ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 25–1920/1921, Dosar 1920, f. 167, Copie MNA nr. 98 din 24 mai 1920.

⁴⁶ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 25–1920/1921, Dosar 1920, f. 190, MNA nr. 113 pe 1920.

⁴⁷ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 25–1920/1921, Dosar 1920, f. 322–323, în special f. 323, MNA nr. 228 din 27 noiembrie

lui V. Pârvan un raport cu privire la evoluția lucrărilor de construcție de la Histria, din cuprinsul căruia aflăm că, la acea dată, se preconiza realizarea fundațiilor viitorului muzeu pentru a evita dezghețul din timpul primăverii anului următor.

O delegație, formată dintr-un reprezentant al Comisiunii Monumentelor Istorice și unul al Muzeului Național de Antichități din București, a făcut recepția clădirii Casei săpăturilor de la Histria la data de 29 martie 1921⁴⁸, deși construcția nu era încă finalizată. Varianta dactilografată a procesului verbal încheiat cu această ocazie de delegația care s-a deplasat la cetatea Histria conține date concrete cu privire la stadiul lucrărilor de la Casa săpăturilor, precum și la construcția muzeului arheologic⁴⁹. Astfel, este sigur că în primăvara anului 1921 fuseseră realizate săpăturile pentru fundațiile muzeului, fundații care suprapuneau vestigii antice. Descoperirea ruinelor antice pe amplasamentul ales pentru viitoarea clădire a muzeului a condus la schimbarea amplasamentului inițial cu un altul și la realizarea unor noi fundații. Din calculele prezentate în procesul verbal și în devizul estimativ al cheltuielilor, efectuate până în martie 1921 la lucrările de construcție de la Histria, reiese că pe acest nou amplasament urma să fie construită o clădire de lățimea muzeului proiectat de arhitectul Gh. Simotta, dar cu o lungime sensibil mai mică, de doar 18 m.

O schiță a muzeului de la Histria, realizată de D. Pecurariu, a fost identificată în anii din urmă, în arhiva personală a lui Gr. Florescu. Desenul poartă în colțul din dreapta jos o adnotare interesantă: „prima schiță a muzeului de la Histria care s-a rădăcit, dar s-a dărâmat din cauza terenului slab rău ales de Direcție” (fig. 2/1). Acest document vine să înfățișeze o construcție diferită de cea pe care o regăsim în proiectul arhitectului Gh. Simotta.

Schița „desemnatorului” Pecurariu nu ne permite să reconstituim dimensiunile clădirii, însă putem vedea că era vorba despre o construcție în stil clasic, așezată pe un podium, orientată nord-sud, bine luminată prin intermediul a șapte ferestre care ritmău fațadele de vest și de est (fig. 2/2). Fațada sudică era proiectată *in antis*, fiind susținută de patru coloane dorice (fig. 2/3). Patru trepte conduceau la intrarea în muzeu. Cel mai probabil, clădirea era situată pe partea stângă a aleii care conduce astăzi de la Casa Mare spre Poarta Mare a cetății romane târzii, la est de actuala clădire a depozitului nr. 5. O fotografie provenind din arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” ne permite să constatăm că, în realitate, fațada *in antis* nu fusese executată, dar se menținuse numărul de ferestre pe laturile lungi ale

1920. Textul raportului precizează printre altele: „...În caz dacă se admite lucrările și pentru muzeu, ar fi foarte practic să se facă fundamentele acum fiind-că la primăvară s-ar lucra mai greu din cauza că o să dăm de apă la adânc...”.

⁴⁸ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 25–1920/1921, Dosar 1921, f. 57, MNA nr. 63 din aprilie 1921. Din procesul verbal încheiat la fața locului, aflăm că delegația se compunea din arhitectul I.D. Traianescu, arhitectul șef al Comisiunii Monumentelor Istorice și I. Andrieșescu, subdirector al Muzeului Național de Antichități.

⁴⁹ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 25–1920/1921, Dosar 1921, f. 59-66, în special f. 64, MNA nr. 63 din aprilie 1921.

clădirii care apăreau în schița lui D. Pecurariu⁵⁰. Cum va fi arătat interiorul muzeului nu știm, dar schița lui D. Pecurariu ne permite să reconstituim o sală longitudinală, cu trei nave, despărțite de două rânduri de suporti (fig. 2/4).

Din paginile jurnalului lui R. Netzhammer, aflăm că la sfârșitul anului 1921 construcția Casei săpăturilor era deja încheiată⁵¹ și că, în sfârșit, arheologii beneficiau de condiții de locuit sensibil mai bune decât în anii anteriori. Numeroase documente cu caracter contabil cuprinse în dosarul D 25, Dosar 1921⁵² din Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, din păcate toate nenumerate, se referă la lucrările de construcție de la Muzeul Histria. Însă prea puține documente din arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” vorbesc despre evoluția lucrărilor la clădirea muzeului de la Histria în cursul anului 1922⁵³. Știm cu certitudine că la începutul lunii aprilie 1922 direcția Muzeului Național de Antichități din București i-a delegat pe desenatorul D. Pecurariu⁵⁴ și pe gardianul șef al muzeului, I. Mihai⁵⁵, să se deplaseze la cetatea Histria pentru a supraveghea lucrările de construcție ale muzeului de acolo și pentru a angaja meșteri pietrari pentru finalizarea clădirii în chestiune. Odată ajuns la Histria, D. Pecurariu⁵⁶ începe grabnic lucrările de zidărie la clădirea muzeului, lucrări ce au fost sistate aproape imediat din cauza vremii nefavorabile și a sărbătorilor pascale. O altă informație referitoare la construcția muzeului de la Histria nu mai este disponibilă decât către mijlocul lunii iulie 1922⁵⁷, când, printr-o telegramă, V. Pârvan îl îndeamnă pe D. Pecurariu, aflat la Histria: „te rog priveghează strict clădirea muzeului să nu se mai facă greșeli ireparabile”. Despre ce greșeli era vorba nu putem ști, dar mult evocatul arhiepiscop R. Netzhammer relatează că, într-o discuție cu V. Pârvan, din

⁵⁰ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, Mapa 16, *Expoziția omagială Vasile Pârvan organizată cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea sa (1882–1982) – scrisori, adrese, fotografii*, Dosar II (Fotografii), foto 30.

⁵¹ Informația este furnizată de V. Pârvan lui R. Netzhammer la data de 8 noiembrie 1921, cu ocazia vizitei pe care arhiepiscopul i-o face directorului Muzeului Național de Antichități din București. Netzhammer, *Episcop...*, 2, p. 1045–1046.

⁵² Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 25–1920/1921, Dosar 1921, *passim* (dosar cu documente nenumerate). Informațiile sunt completate de un alt dosar din aceeași arhivă (D 25–1920/1921, Dosar anul 1921. Direcțiunea Muzeului Național de Antichități. Un caet cu un borderou și 154 acte justificative în sumă de lei 223.803.90 – fondul pentru construcțiunile dela cetatea Histria, *passim*), care conține acte justificative ale diverselor lucrări efectuate în cursul anului 1921 la clădirea muzeului.

⁵³ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 26–1922/1923, Dosar 2 cu mențiunea Acte administrative 1922 (conține 14 chitanțe privind cheltuielile de la casa paznicilor și a muzeului de la Histria) și Dosar 1922, f. 39, 40, 52–54, 61, 86, 90, 91, 92.

⁵⁴ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 26–1922/1923, Dosar 1922, f. 40, Copie nr. 52 din aprilie 1922.

⁵⁵ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 26–1922/1923, Dosar 1922, f. 41, Copie nr. 53 din 3 aprilie 1922.

⁵⁶ Scrisoare adresată de D. Pecurariu lui V. Pârvan la data de 7 aprilie 1922, vezi Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 26–1922/1923, Dosar 1922, f. 54, Copie MNA nr. 63 din 25 aprilie 1922.

⁵⁷ Arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, D 26–1922/1923, Dosar 1922, f. 91, Copie MNA nr. 102 din 22 iulie 1922.

data de 14 octombrie 1922, directorul Muzeului Național de Antichități din București îi explicase că fusese deja finalizată clădirea muzeului de la Histria⁵⁸.

Din mărturiile colaboratorilor lui V. Pârvan, aflăm că în cursul aceleiași luni octombrie 1922 clădirea muzeului s-a dărâmat în urma unor ploi torențiale, înainte ca lucrările la acoperiș să fi fost încheiate⁵⁹. Cu toate acestea, o fotografie panoramică datată 4–7 noiembrie 1922 înfățișează construcțiile ridicate de V. Pârvan la Histria (fig. 3/1). Din relatările lui I. Andrieșescu reiese că, în cursul anului 1923, Pârvan a dispus demolarea acestei clădiri, ale cărei ruine mai pot fi văzute în puținele fotografii din ultimii ani ai savantului la Histria (cândva între 1923 și 1926) (fig. 3/2–3). Este posibil ca textul unei telegrame adresate de H. Metaxa gardianului șef I. Mihai, aflat la Histria la data de 22 iunie 1923, să se refere tocmai la demolarea clădirii muzeului⁶⁰.

Analiza comparativă a schițelor realizate de arhitectul Gh. Simotta și cea a lui D. Pecurariu ar permite următoarele constatări: construcția inițială proiectată în 1920 s-a materializat prin ridicarea succesivă a două clădiri distincte – Casa săpăturilor, astăzi Casa Mare și muzeul, situat la nord de aceasta, aproximativ pe aceeași linie. Pare plauzibilă ideea ca proiectul Casei săpăturilor să fi fost realizat ca operă constructivă de sine stătătoare, înaintea muzeului, urmând îndeaproape planul inițial al clădirii muzeului, gândit de arhitectul Gh. Simotta. Puținele fotografii de epocă păstrate în arhiva istorică a Institutului de Arheologie din București arată cu claritate că muzeul construit spre finele anului 1922 la Histria se apropie foarte mult de planul, chiar schematic, realizat de desenatorul D. Pecurariu.

În pofida eforturilor susținute și a resurselor financiare deloc neglijabile investite de Comisiunea Monumentelor Istorice⁶¹, visul lui V. Pârvan de a construi un muzeu al sitului la Histria nu s-a materializat niciodată. Singura clădire, construită în vremea directoratului savantului la Muzeul Național de Antichități, care a supraviețuit la Histria este Casa săpăturilor, aflată astăzi pe lista monumentelor istorice.

⁵⁸ Netzhammer, *Episcop...*, 2, p. 1160, notează că, la întâlnirea sa cu V. Pârvan din 14 octombrie 1922, directorul Muzeului Național de Antichități îl informa despre finalizarea lucrărilor la clădirea primului muzeu arheologic de la Histria.

⁵⁹ I. Andrieșescu, *Vasile Pârvan (1882–1927) avec un portrait*, Dacia 3–4, 1927–1932, p. 1–7; *idem*, *Vasile Pârvan, membru al Comisiunii Monumentelor Istorice † 26 iunie 1927*, BCMI 22, fasc. 62, 1929, 4, p. 147.

⁶⁰ *Arhiva istorică a Institutului de Arheologie, „Vasile Pârvan” al Academiei Române*, București, D 26–1922/1923, Dosar 1923/1, f. 66, Copie nr. 55 din 22 iunie 1923: „Din ordinul Dlui Director, nu desfaceți nimic, nici acoperișul, până nu vine Dl. Arhitect, luni 26 iunie”.

⁶¹ *Rapoartele Serviciului tehnic al Comisiunii Monumentelor Istorice*, BCMI 19, fasc. 48, 1926, 2, p. XII (*Raport pe anul 1920*: „19. La Istria în Dobrogea s-au făcut lucrări pentru ridicarea casei destinate personalului, pentru Museu și dependențele necesare sistematizării săpăturilor viitoare. Lucrarea s-a făcut sub conducerea d-lui V. Pârvan, directorul Muzeului de Antichități și a costat lei 300.000”); p. XIV (*Raport pe anul 1922*: „26. Săpături în Dobrogea și Histria. Fond 350.000 lei. S-au făcut diferite cercetări și săpături și s-a continuat clădirea muzeului din Istria. Lucrarea s-a executat sub direcțiunea d-lui profesor V. Pârvan.”)

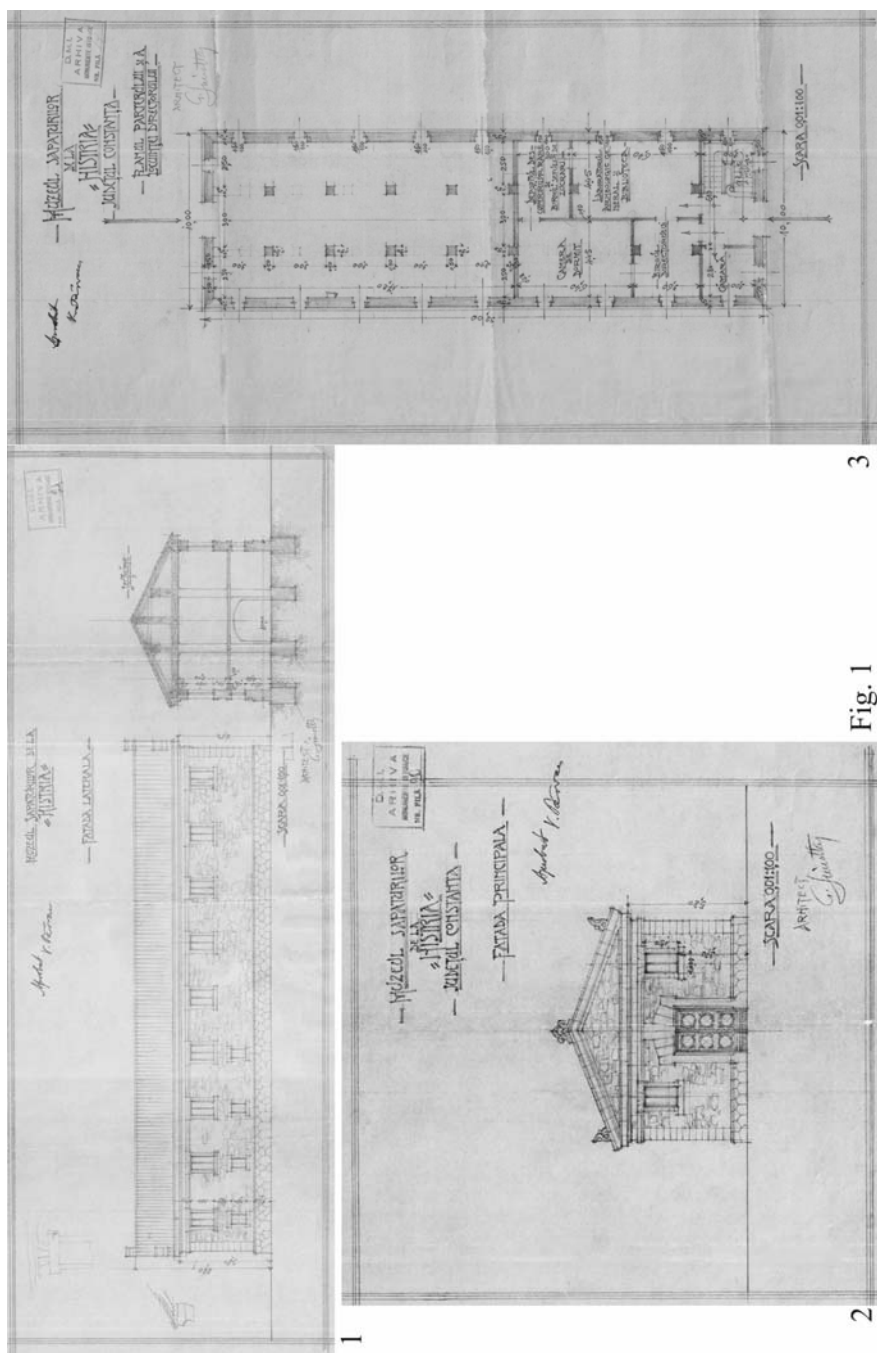
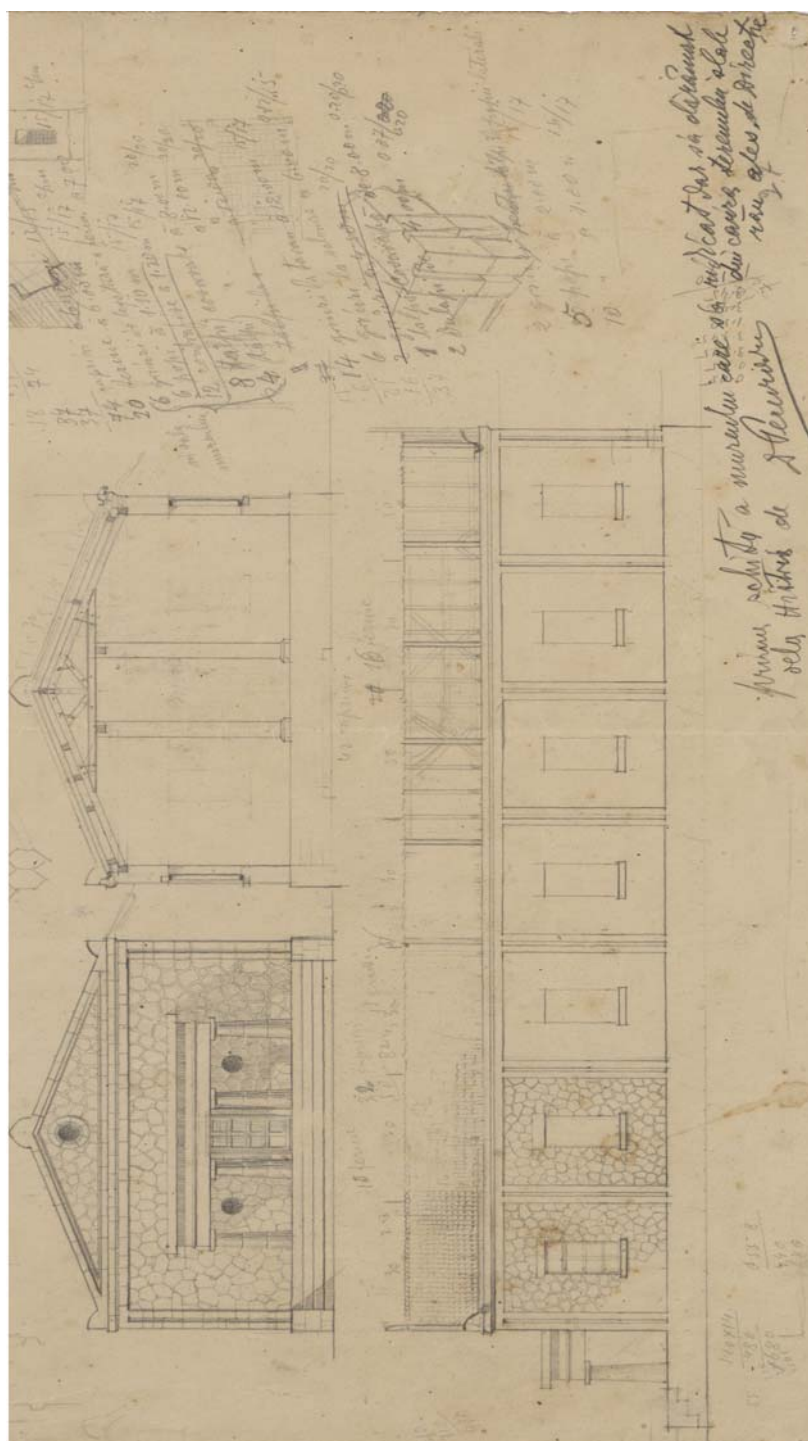

Fig. 1

Fig. 1. Fig. 1/1. Muzeul arheologic de la Histria. Faada laterală și seciune transversală realizate de arhitectul Gh. Simotta. Scara 1:100. Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, Dosar 2080, Fond Comisia Monumentelor Istorice, Cetatea Histria 1919–1921, f. 21 (cu mențiunea DMI–Arhiva Monumente Istorice); Fig. 1/2. Muzeul arheologic de la Histria. Faada principală realizată de arhitectul Gh. Simotta. Scara 1:100. Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, Dosar 2080, Fond Comisia Monumentelor Istorice, Cetatea Histria 1919–1921, f. 20 (cu mențiunea DMI–Arhiva Monumente Istorice); Fig. 1/3. Muzeul arheologic de la Histria. Planul parterului și al locuinței directorului realizate de arhitectul Gh. Simotta. Scara 1:100. Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, Dosar 2080, Fond Comisia Monumentelor Istorice, Cetatea Histria 1919–1921, f. 19 (cu mențiunea DMI–Arhiva Monumente Istorice).

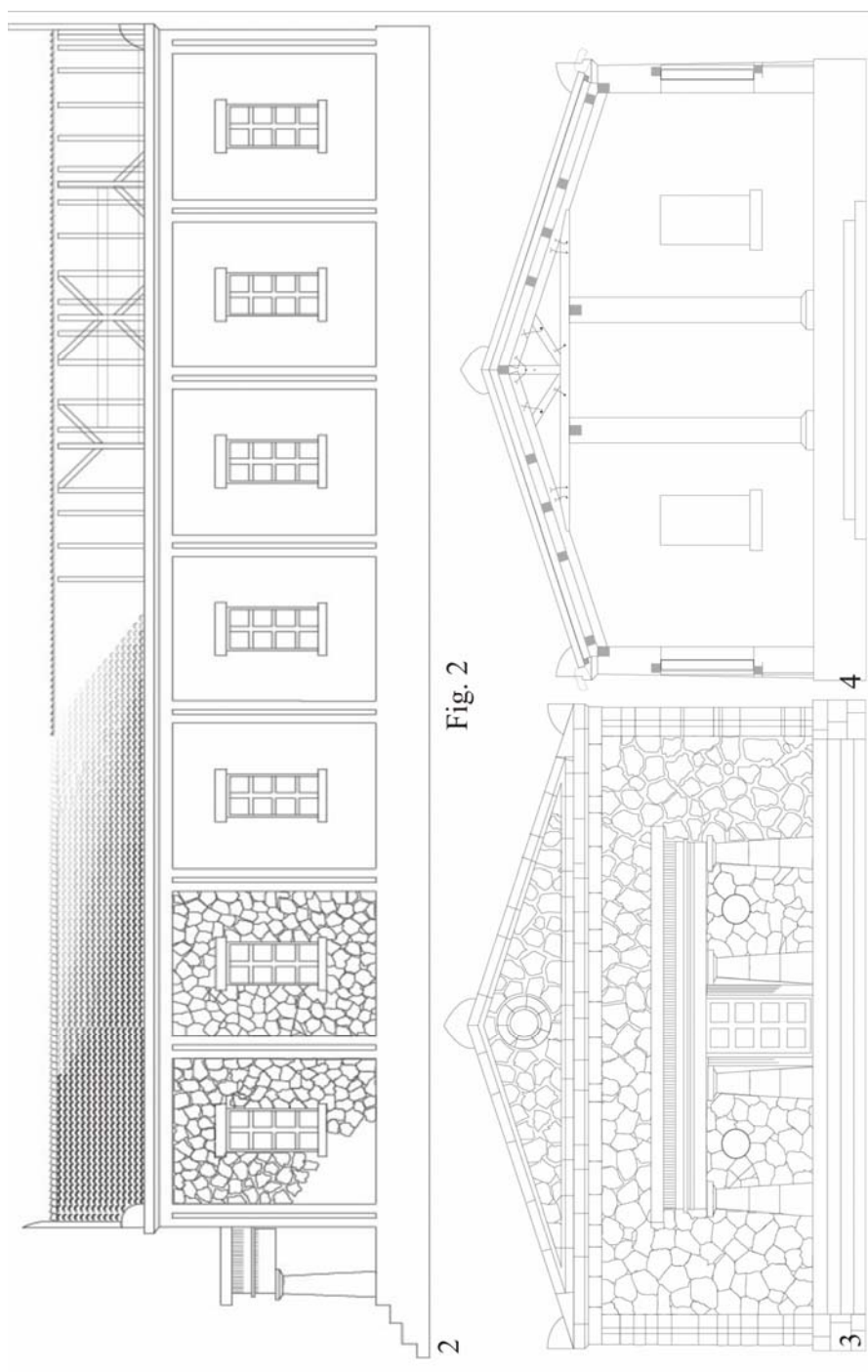

Fig. 2

Fig. 2/2. Muzeul arheologic Histria. Fațada laterală redesenată după crochiul lui D. Pecurariu. Desen fără scară. (R. Cîrjan, 2009); Fig. 2/3. Muzeul arheologic Histria. Fațada principală redesenată după crochiul lui D. Pecurariu. Desen fără scară. (R. Cîrjan, 2009); Fig. 2/4. Muzeul arheologic Histria. Secțiune transversală redesenată după crochiul lui D. Pecurariu. Desen fără scară. (R. Cîrjan, 2009).

Fig. 3/1. Construcțiile ridicate de V. Pârvan la Histria. Foto datată 4-7 noiembrie 1922. Arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, Mapa 16, Dosar II, foto 31; Fig. 3/2. Căsătoria lui Gr. Florescu la Histria. Fotografie nedată, în fundal clădirea muzeului. Arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, Mapa 16, Dosar II, foto 46; Fig. 3/3. V. Pârvan în automobilul său la Histria. Fotografie nedată, în fundal clădirea muzeului. Arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, Mapa 16, Dosar II, foto 54.

ANCIENS MUSÉES ARCHÉOLOGIQUES DE SITE. I. ÉTUDE DE CAS : HISTRIA

RÉSUMÉ

La problématique de la création de premiers musées archéologiques de site en Roumanie a été souvent occultée par la recherche académique du XXe siècle. Cette contribution a pour but, en s'appuyant sur des documents d'archive provenant de fonds divers, privés ou bien publics, de reconstituer le cadre administratif et l'histoire de la naissance du premier musée archéologique (de site) à Histria, durant et après la Grande Guerre.

Le XIXe siècle a contribué d'une manière décisive à la cristallisation de la notion de *monument historique*, concept a priori investi d'une valeur intrinsèque. Cette notion romantique de monument historique a conduit à la création du cadre législatif et des institutions spécialisées dans le domaine du patrimoine historique. Dans les Principautés Roumaines, devenues ultérieurement le Royaume Roumain, durant la seconde moitié du XIXe siècle, le besoin de trouver un équilibre acceptable entre l'oubli et la mémoire culturelle, identitaire, a transformé l'archéologie d'un domaine des antiquaires dans une science qui demandait un cadre législatif approprié et moderne.

Vers la fin du XIXe siècle, le Musée National d'Antiquités assumait un rôle fondamental dans la gestion et la promotion du patrimoine archéologique national. En s'appuyant sur un cadre législatif approprié et moderne qui visait *la découverte des monuments et des objets antiques*, aussi bien que *la conservation et la restauration des monuments publics*, le Musée National d'Antiquités s'est chargé de la réalisation d'un inventaire général des monuments. Le professeur Gr.G. Tocilescu, directeur en chef du Musée National d'Antiquités de Bucarest et l'ingénieur topographe P. Polonic ont réalisé ainsi les premiers démarches pour inventorier les ruines antiques d'époque romaine en Dobroudja, Valachie et en Olténie.

Le professeur Gr.G. Tocilescu a constamment milité pour la recherche systématique des ruines antiques de la cité romaine de Tropaeum Traiani, où le savant a le mérite d'avoir créé le premier musée archéologique de site de Roumanie, durant la première décennie du XXe siècle.

Sur le chemin ouvert par Gr.G. Tocilescu s'inscrit quelques ans plus tard la démarche du futur directeur du Musée National d'Antiquités, V. Pârvan. Le savant est responsable de la création de premiers musées archéologiques de site à Ulmetum, Histria, Mangalia, Silistra etc.

Les travaux de construction du premier musée archéologique de site à Histria ont commencé en l'été 1916, à la veille de l'entrée de la Roumanie dans la Grande Guerre. Malheureusement, les travaux ont été rapidement abandonnés en automne 1916, avec le désir exprimé d'être continués après la guerre. Après la paix, V. Pârvan a repris ses démarches auprès du Ministère de l'Instruction et des Cultes pour accomplir la construction du musée archéologique de site d'Histria. Les travaux de construction se sont poursuivis avec de nombreuses difficultés entre 1920 et 1922. Le projet initial réalisé par l'architecte Gh. Simotta s'est avéré impossible à mettre en œuvre. On assiste par la suite, pour des raisons de nature économique, à la réalisation successive de deux constructions distinctes, la Maison des fouilles et le musée proprement-dit. Ce dernier a été construit quasi-simultanément à la Maison des fouilles, sur un terrain assez faible. Avant même que la construction soit accomplie et suite à des pluies torrentielles qui eurent lieu en automne 1922 le bâtiment du musée a été gravement endommagé. V. Pârvan a décidé sa démolition courant 1923. Ainsi, malgré les importantes ressources financières et au grand effort personnel du savant son rêve de construire un musée archéologique de site à Histria est resté inachevé.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1/1. Le musée archéologique d'Histria. La façade latérale et coupe transversale réalisées par l'architecte Gh. Simotta. Échelle 1:100. Archive de l'Institut National du Patrimoine, Dossier

2080, Fonds Commission des Monuments Historiques, Cité d’Histria 1919–1921, f. 21 (avec mention DMI–Archive des Monuments Historiques).

Fig. 1/2. Le musée archéologique d’Histria. La façade principale réalisée par l’architecte Gh. Simotta. Échelle 1:100. Archive de l’Institut National du Patrimoine, Dossier 2080, Fonds Commission des Monuments Historiques, Cité d’Histria 1919–1921, f. 20 (avec mention DMI–Archive des Monuments Historiques).

Fig. 1/3. Le musée archéologique d’Histria. Le plan du rez-de-chaussée et de l’appartement du directeur réalisés par l’architecte Gh. Simotta. Échelle 1:100. Archive de l’Institut National du Patrimoine, Dossier 2080, Fonds Commission des Monuments Historiques, Cité d’Histria 1919–1921, f. 19 (avec mention DMI–Archive des Monuments Historiques).

Fig. 2/1. Le musée archéologique d’Histria. Croquis réalisé par D. Pecurariu. Dessin sans échelle. L’archive personnelle de Gr. Florescu (courtoisie d’I.C. Oprea).

Fig. 2/2. Le musée archéologique d’Histria. La façade latérale réalisée d’après le croquis de D. Pecurariu. Dessin sans échelle. (R. Cîrjan, 2009).

Fig. 2/3. Le musée archéologique d’Histria. La façade principale réalisée d’après le croquis de D. Pecurariu. Dessin sans échelle. (R. Cîrjan, 2009).

Fig. 2/4. Le musée archéologique d’Histria. Coupe transversale réalisée d’après le croquis de D. Pecurariu. Dessin sans échelle. (R. Cîrjan, 2009).

Fig. 3/1. Constructions érigées par V. Pârvan à Histria. Photo datée de 4–7 novembre 1922. Archive de l’Institut d’Archéologie „Vasile Pârvan” de l’Académie Roumaine, Bucarest, Tome 16, Dossier II, photo 31.

Fig. 3/2. Le mariage de Gr. Florescu à Histria. Photo sans date, en arrière plan le musée. Archive de l’Institut d’Archéologie „Vasile Pârvan” de l’Académie Roumaine, Bucarest, Tome 16, Dossier II, photo 46.

Fig. 3/3. V. Pârvan dans son automobile à Histria. Photo sans date, en arrière plan le musée. Archive de l’Institut d’Archéologie „Vasile Pârvan” de l’Académie Roumaine, Bucarest, Tome 16, Dossier II, photo 54.